

УДК 811.161.3'271

ПРАЦЯЖНІК ЯК СРОДАК АКТУАЛІЗАЦЫІ ПРАГМАТЫЧНАГА ПАТЭНЦЫЯЛУ МАСТАЦКАГА ПРАЗАІЧНАГА ТЭКСТУ

В. М. Шаршнёва

дактарант кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

У артыкуле апісваецца прагматычны змест працяжніка. Сцвярджаецца, што яго інтэрпрэтацыя паказвае на канцэнтрацыю значных прагматычных сэнсаў, тлумачэнне якіх выходзіць за межы экспліцытнага мастацкага выказвання. Ілюстрацыя на пацвярджаецца, што працяжнік з'яўляецца маркерам пропуску, неабходнасці кантэкстуальна абумоўленай эксплікацыі, якая мае патэнцыйныя магчымасці эмацыянальна-экспрэсіўнага выражэння камунікатыўных інтэнцый. Робяцца высновы адносна таго, што паўтаральнасць, сістэмнасць працяжніка ўплывае на яго ўспрыняцце як маркера разнастайных стылістычных фігур: эліпсісу, перыяду, сінтаксічнага паралелізму, антытэзы, алагізму, градацыі, хіязму, анафара, эпіфара, кальцавой кампазіцыі, сегментацыі, сентэнцыі.

Ключавыя словы: працяжнік, прагматычны, стылістычная фігура, эліпсіс, перыяд, сінтаксічны паралелізм, антытэза, алагізм, градацыя, хіязм, анафара, эпіфара, кальцавая кампазіцыя, сегментацыя, сентэнцыя.

Уводзіны

Прагматычны змест пунктуацыі найбольш паслядоўна звязаны са знакамі прыпынку, здольнымі перадаваць эмоцыі, надаваць выказванню экспрэсіўную афарбоўку. Найчасцей гэта знакі канца сказа – шматкроп'е, пыталінік, клічнік. Усе астатнія знакі прыпынку ў творах мастацкай літаратуры таксама могуць ўспрымацца як прагматычна абумоўленыя, паколькі яны ў пэўнай ступені ўплываюць на перадачу аўтарскіх інтэнцый і, адпаведна, на адэкватнае ўспрыняцце як экспліцытных, так і імпліцытных сэнсаў. Аднак найбольш прагматычна выразным знакам лічыцца працяжнік, пастаноўка якога можа быць звязана з асаблівасцямі мастацкага асэнсавання рэчаіснасці, са спосабам раскрыцця зместу, з індывідуальнай манерай аўтара. Менавіта інтанацыйныя змены, сэнсавыя і эмацыянальныя акцэнтны, якім аўтар надае надзвычай важнае значэнне, накіроўваюць на выкарыстанне гэтага пунктуацыйнага знака.

© Шаршнёва В. М., 2025

Акцэнтуючы ўвагу на акцэнтна-вылучальнай функцыі працяжніка, А. М. Шырокава падкрэслівае яго ўласцівасць быць знакам семаantyчнага падзелу сказа, “сродкам членення шматступеньчатай рэмы, актуалізацыі яе найбольш значных частак” [1, с. 95]. Б. Ю. Шаўлукова лічыць працяжнік “самым поліфункцыянальным і эстэтычна значным знакам, які актуалізуе лагічны і сэнсавы эмацыянальныя цэнтры сказа ці фрагмента тэксту, афармляе інтанацыйны малюнак яго, часам задае асаблівы рытм, структурыруе тэкст, адкрываючы новыя бакі ў аўтарскай карціне свету” [2, с. 95]. Ф. С. Кудрашова сцвярджае, што працяжнік “выконвае не толькі граматычную функцыю выдзялення членаў сказа, але з'яўляецца стылістычна маркіраваным сродкам выразнасці” [3, с. 913], паколькі “выражае такія стылістычныя катэгорыі, як інтэнсіўнасць, эмацыянальнасць і падтэкст” [3, с. 909].

Мэта даследавання заключаецца ў вывучэнні прагматычнага патэнцыялу працяжніка на матэрыяле сучаснага беларускага мастацкага праязічнага тэксту.

Асноўным метадам даследавання з'яўляецца *апісальна-аналітычны*, заснаваны на індуктыўна-дэдуктыўным падыходзе, пры якім аналіз фактаў выкарыстання працяжніка ў мастацка-праязічным тэксце выяўляе яго прагматычны патэнцыял. У працы таксама выкарыстоўваюцца: *сэмантыка-стылістычны метад*, які прадугледжвае вызначэнне стылістычнай маркіроўкі працяжніка, г. зн. наяўнасць ацэнкі, экспрэсіі, стылістычнай афарбоўкі; *метад лінгвістычнага аналізу*, накіраваны на выяўленне сістэмы стылістычных прыёмаў пастаноўкі працяжніка; *камунікатыўна-прагматычны метад*, арыентаваны на раскрыццё аўтарскіх намераў шляхам аналізу імпліцытнага зместу працяжніка.

Асноўная частка

Працяжнік ўплывае на стварэнне стылістычнага малюнка мастацкага твора, на адлюстраванне ў пісьмовым маўленні фактаў

унутранага свету пісьменніка. Шматфункцыянальнасць працяжніка звязана не столькі з аўтарскімі парушэннямі правіл пунктуацыі пры яго пастаноўцы, колькі з пашырэннем межаў яго выкарыстання, з узбагачэннем пры яго дапамозе выяўленчых магчымасцей і мастацкай выразнасці пражэкта тэксту. Н. С. Валгіна сцвярджае, што “шырыня ўжывання яго ў сучасных публікацыях сведчыць аб пэўнай універсальнасці гэтага знака” [4, с. 401].

М. В. Біянава матывуе схільнасць да працяжніка ў творах сучаснай мастацкай літаратуры імкненнем да дынамізацыі сінтаксісу і адзначае: “Колькасна ўзрастае выкарыстанне працяжніка за кошт пераразмеркавання функцый (працяжнік займае некаторыя пазіцыі, уласцівыя двукроп’ю, косцы, шматкроп’ю, дужкам), а таксама выкарыстанне яго ў экспрэсіўных мэтах, што можа быць звязана з вялікім прагматычным патэнцыялам знака і нязначнай пазіцыйнай прымацаванасцю” [5, с. 166].

Н. Д. Азарава звязвае пастаноўку працяжніка ў мастацкім тэксце “з пераважна стылістычнымі і камунікатыўна-прагматычнымі намерамі аўтара і яго эстэтычнай задумай” [6, с. 22], заўважае, што “характэрнае для яго адначасовае выкананне некалькіх функцый стварае шматпланавы прагматычны эффект” [6, с. 22], называе працяжнік моцным размежавальным знакам, які валодае ярка выражанай раздзяляльна-выдзяляльнай здольнасцю, і пераконвае, што камунікатыўна-прагматычная нагрузка працяжніка заключаецца ў тым, што ён “змяшчае аформленыя ім элементы ў пунктуацыйна выдзеленыя пазіцыі, вылучае іх у камунікатыўны фокус выказвання / тэкставага фрагмента” [6, с. 23].

Дастаткова пераканаўчай успрымаецца пазіцыя Л. М. Кальцовай адносна таго, што ў мастацкім маўленні “за працяжнікам замацоўваецца функцыя ўніверсальнага паказчыка камунікатыўнай арганізацыі выказвання” [7, с. 22]. Навукоўца лічыць прагматычна значнай здольнасць працяжніка быць маркерам размежавання тэмы і рэмы. Сугучнай з Л. М. Кальцовай уяўляецца меркаванне В. В. Убушасвай: “Высокая частотнасць ужывання працяжніка сведчыць пра тое, што знак становіцца ўніверсальным, хоць, безумоўна, пэўныя заканамернасці ў яго выкарыстанні маюцца. Усё гэта сведчыць аб шырокім дыяпазоне выкарыстання знака” [8, с. 33].

Акцэнтацыя тэма-рэматычнага падзелу мастацкага выказвання непасрэдна звязана з

накіраваннем увагі чытача да несумненна важных элементаў тэксту, што ўплывае на дасягненне выразнага эфекту:

Я часам наведваюся ў родны гарадок, але няма ў каго прасіць прабачэння. Мартачка памерла.

І вось мае гады набліжаюцца да яе ўзросту. Паступова, але няўхільна слепнуць і мае вочы... Не-не ды сцісне даўкі камяком горла, выступаць зморшчыны, успамінаю Мартачку – сорамна. Наракаю сам на сябе. Да слёз варушыць гэты сорам душы (Г. Марчук “Мартачка”);

Ён ведаў пра сябе, ды і блізкія людзі не раз казалі, што ён па натуре, па характары – добры, цяплівы, “кісель”.

<...> Яму здавалася, само жыццё супраць яго – такога (А. Федарэнка “Дарожнае знаёмства”).

У абодвух працытаваных прыкладах прагматычнае выкарыстанне працяжніка зводзіцца да выканання пераважна акцэнтацыйнай функцыі, паколькі рэпрэзентуе падкрэсленую важнасць візуальна адмежаваных слоў для цэласнага, максімальна поўнага ўспрыняцця кантэксту (пачуццё сорама праходзіць праз усё жыццё персанажа пры ўспамінах Мартачкі; дабрыня, цяплівасць, мяккасць паўплывалі на лёс Н. у апавяданні А. Федарэнкі “Дарожнае знаёмства”). Вылучэнне змястоўна важных слоў пэўным чынам падказвае на канцэнтрацыю ў іх большага, чым гэта магчыма пры ўжыванні без працяжніка, зместу і, адпаведна, патрабуе спынення ўвагі рэцыпіента на ўскладненні сэнсавых адносін паміж элементамі выказвання. Працяжнік у гэтых адносінах не проста фіксуе вынік разважання аўтара, але і накіроўвае рэцыпіента да праспекцыйна-рэтраспекцыйнай абумоўленасці ў выбары менавіта гэтага пунктуацыйнага знака.

Як і ў выпадку з іншымі сэнсавымі знакамі прыпынку, найбольшы прагматычны эффект працяжніка дасягаецца пры паўторным (або шматразовым) яго ўжыванні. Спалучэнне аднолькавых знакаў прыпынку накіроўвае ўвагу рэцыпіента на спецыфіку іх размяшчэння, актуалізуючы з дапамогай атрыманай пунктуацыйнай фігуры эстэтычна значныя аўтарскія інтэнцыі, разлічаныя на эмацыянальнае ўздзеянне. Даволі часта пры дапамозе працяжніка аўтар перадае разнастайныя пачуцці і эмоцыі: радасць, расчараванне, напружанасць, нечаканасць:

“Я – бацька. У мяне сын. У нас паўнацэнная сям’я. Сапраўдная...” Гэтая думка

сагравала душу і прымушала ўсё мацней біцца сэрца. Ад радасці. За сябе, жонку. І – сына. Іх сына...

У руцэ Сяргея быў заціснуты кавалак паперы, на якім дзяўчаты напісалі нумар палаты і час наведвання. У гэты дзень – напэўна, самы бяскоўны ў яго жыцці – Салавейчык запомніў усё ўрыўкамі-фрагментамі: вінішаванні бацькоў, калі ён урачыста-жартаўліва абвясціў іх дзедам і бабуляй, усхваляваны голас цешчы ў тэлефоннай трубе. І – поўныя слёз радасныя вочы жонкі, якія Сяргей цалаваў, не звяртаючы ўвагі ні на кога (у факце раддома было вельмі шмат народу), калі прыехаў разам з бацькамі і цешчай ўвечары. Яны – маладыя тата і мама – былі самымі ішчаслівымі на свеце!.. (Д. Пятровіч “Я веру. І вы верце!”).

Факультатывнае выкарыстанне працяжніка ў прыведзеным прыкладзе (паміж дзейніка і выказнікам, пры ўстаўных канструкцыях) чаргуецца з індывідуальна-аўтарскім (І – сына. <...> І – поўныя слёз радасныя вочы жонкі <...>), аднак у сукупнасці ўплывае на стварэнне асаблівай узбуджанай атмасферы, характэрнай для адпаведных абставін.

Эмацыянальна-экспрэсіўная функцыя працяжніка звязана таксама з яго магчымасцю перадаваць інтэнсіўнасць дзеяння або, наадварот, запавольваць яго:

Я – ногі ў рукі, і даю поўны газ. Дзе – па прамой, дзе – праз перашкоды... Пру напралом! І вось я ўжо на вуліцы. Але спінай адчуваю – даганяюць! (В. Найдзін “Я – балельшчык”).

Пры дапамозе працяжніка аўтар запавольвае тэмп дзеяння, акцэнтуючы ўвагу на асобных, надзвычайных выразных эпізодах, ствараючы такім чынам эфект запаволення кадра, што, у сваю чаргу, уплывае на стварэнне атмасферы напружанасці.

Асэнсоўваючы прагматычны змест працяжніка, неабходна адзначыць яго ўласцівасць самому выступаць у якасці выразнай пунктуацыйнай фігуры або быць маркерам іншых стылістычных фігур. Сапраўды **паўтор** працяжніка сам па сабе з’яўляецца надзвычай выразнай пунктуацыйнай фігурай, нават у выпадку яго рэгламентаванай пастаноўкі, паколькі “выконвае не толькі граматычную функцыю членаў сказа, але і з’яўляецца стылістычна маркіраваным сродкам выразнасці” [Кудр., с. 914], напрыклад:

...Каханне... Каханне – адлюстраванне на вадзе. Глядзіш, глядзіш, набліжаешся да яго, а паспрабуеш дакрануцца, зловіць рукой, забраць

да сябе – і няма нічога. Каханне... (М. Прохар “За аблокамі душы”).

Пастаноўкай працяжніка аўтар нібы вызваляе прастору для цэлага шэрагу асацыяцый, для супастаўлення аўтарскіх меркаванняў з чытацкімі, вынікам чаго павінна быць узаема-разуменне паміж стваральнікам і ўспрымальнікам тэксту.

Як дастаткова моцны сэнсава-экспрэсіўны знак, працяжнік можа выводзіць структуру тэксту са стану аўтаматычнага ўспрыняцця, выступаючы аўтарскай заменай іншых знакаў прыпынку і разам з тым дэманструючы асаблівую адносіны пісьменніка да вылучанай інфармацыі, накіраванасць на адэкватнае яе ўспрыняццё рэцыпіентам:

<...> Ваша задача выбрать не меньшее из зол – а сильное для вас зло. Если получится – это удача, это хорошо, это счастье. Если не получится – пеняйте на себя. А если вам предложено выбирать между хорошим и плохим – то это мечта вторглась в реальность (А. Андреев “Маргинал”).

Нерэгламентаваны працяжнікі робяць сэнс сказаў надзвычай акцэнтаваным, прагматычна значным, паколькі асобае пунктуацыйнае афармленне ўплывае на перамеркаванне камунікатыўных акцэнтаў, на выражэнне агульнага, адзінага зместу, на дасягненне намеру аўтара пераканаць чытача ў правільнасці і безвар’янтнасці сваёй пазіцыі.

Надзвычай выразным у камунікатыўна-прагматычных адносінах з’яўляецца сістэмнае выкарыстанне працяжніка, якое ўплывае на яго ўспрыняццё як маркера разнастайных стылістычных фігур: эліпісу, перыяду, сінтаксічнага паралелізму, антытэзы, алагізму, градацыі, хіязму, анафары, эпіфары, кальцавой кампазіцыі, сегментацыі, сентэнцыі.

Прагматыка **эліпісу** непасрэдна звязана з неабходнасцю экспліцыраваць важны элемент граматычнай адзінкі, эквівалентам якога з’яўляецца працяжнік:

Пасля ночы прыходзіць раніца, як за восенню – зіма, за лёгкай куртчай – цёплая, за сонцам – дождж, за святамі – будні, і гэта і ёсць формула жыцця, бяспрэчная аксіёма прыроды, самая “жалезная” матэматычная паслядоўнасць. (М. Прохар “За аблокамі душы”).

Эліптычныя канструкцыі, асабліва ў мастацкім маўленні, грунтуюцца на існаванні абавязковага тэкставага акружэння, якое дапускае выдаленне некаторага (некаторых)

элементаў. Па сутнасці, працяжнік з'яўляецца маркерам пропуску, неабходнасці адекватнай эксплікацыі. Працытаваны прыклад дазваляе сцвярджаць, што прагматычная значнасць эліптычнага працяжніка залежыць ад маўленчай сітуацыі, яго эксплікацыя з'яўляецца кантэкстна абумоўленай: *за восенню [прыходзіць, ідзе, наступае. – тут і далей В. Ш.] зіма, за лёгкай курткай [ідзе, апрагнаецца] – цёплая, за сонцам [ідзе, будзе, лье] дождж, за святамі [прыходзяць, наступаюць, пачынаюцца] – будні*. Больш за тое, эксплікацыя працяжніка мае патэнцыйныя магчымасці эмацыянальна-экспрэсіўнага выражэння камунікатыўных інтэнцый, што звязана таксама з магчымасцю неаднолькавага асэнсавання і інтэрпрэтацыі чытачом аўтарскіх намераў.

Працяжнік як маркер павышэння **перыяду** ўплывае на стварэнне **сінтаксічнага паралелізму** і тым самым на рытмізацыю праявічнага маўлення, набліжаючы яго да паэтычнага, узмацняючы экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, вобразнасць, паказваючы на асобае месца рытмізаванай часткі маўлення ў адносінах да зместу ўсяго твора:

Кто-то скажет – времяпровождение.

Кто-то скажет – убить время.

Кто-то скажет – не замечать времени.

Кто-то скажет – в ногу со временем.

Много времени, мало времени, нет времени, время не пришло... (А. Андреев “Маргинал”).

Эксплікацыя прагматычнага зместу працяжніка ў працытаваным прыкладзе звязана з устанавленнем адметнасці кожнай вылучанай пазіцыі і іх абавязковай прысутнасці ў рознай паслядоўнасці на працягу жыцця кожнага чалавека.

Адным са значэнняў рэгламентаванага працяжніка з'яўляецца ўказанне на супрацьпаставленне, што дазваляе гэтаму знаку прыпынку размяжоўваць кампаненты **антытэзы**:

Я мог совершить подлость – но я никогда не был подлецом. Это я усвоил давно. Сейчас же, даже когда я совершал подлость, – я ее не совершал (А. Андреев “Маргинал”).

Працяжнік у аналагічных прыкладах, з аднаго боку, раз'ядноўвае выказванне, арыентуючы рэцыпіента на асобнае ўспрыняццё частак антытэзы, а затым параўнанне іх экспліцытнага і імпліцытнага зместу; з другога боку – аб'ядноўвае абсалютна несумяшчальныя сэнсы, што дазваляе ўспрыняць супярэчлівасць, алагізм толькі ў выпадку аб'яднання палярных пазіцый.

Здольнасць канцэнтраваць увагу чытача,

падкрэсліваць самыя тонкія адценні слоў, указваць іх няўны змест уплывае на магчымасць працяжніка быць маркерам **градацыі**:

Зависть – вот что роднит людей утонченных с натурами примитивными, аристократов – с плебсом. Зависть – это не эмоция, а способ существования. <...>

Зависть! Кто не завидовал – тот не жил. Но настоящие гении зависти – люди беспаланные и бесплодные (А. Андреев “Маргинал”).

Кожнае наступнае выкарыстанне працяжніка адначасова прапануе новыя, больш важкія тлумачэнні адносна акрэсленай тэмы і ўзмацняе паралель з тлумачэннем, дадзеным папярэдне, што дапамагае ўспрыняць і падкрэсліць прагматычную (сэнсавую або эмацыянальную) значнасць візуальна адзеленага слова.

Працяжнік узмацняе антанімічныя супярэчнасці, уласцівыя для **хіязма**, акцэнтуючы ўвагу чытача не столькі на трансфармацыі элементаў, колькі на змяненні сэнсу пры перастаюўцы абсалютна аднолькавых лексічных адзінак:

<...> I маё сэрца не можа спыніцца, пакуль б'ецца яго. Бо немагчыма жыць мне – без яго, а яму – без мяне... (Ю. Зарэцкая “Пакуль б'ецца сэрца...”); *...Яна – гэта ты. Проста я гляджу ў сваіх успамінах на цябе збоку, таму ў мяне ты – гэта яна* (М. Прохар “Назіральнік”).

Відавочна, што працяжнік запавольвае тэмп выказвання, лагічна выдзяляючы другую частку інвертуемых кампанентаў, спрыяе актуалізацыі яе зместу.

Зрокавыя асацыяцыі звязваюць паўтор працяжніка з такімі відамі лексічнага паўтору, як **анафара**, **эпіфара**, **кальцо страфы**:

Запалкі – гэта магічны прадмет. Таму што кожны агонь – нешта святое, нават гэтакі малюсенькі – нават кропелька святой вады па сутнасці сваёй не перастае быць святой вадой.

Для нас з Арынай запалкі – гэта зашыфраваны сігнал са шведскіх берагоў, у іх агенцыях выступаюць радкі са Стыва Ларсана.

Запалкі – гэта мініяцюрныя сонейкі ў нашых сінявата-пахмурных кватэрах, радасныя секундныя пробліскі ў няўсмяшлівай паўночнай атмасферы. Яны – як мімалётнае абяцанне хуткай вясны і сонца.

Запалкі – гэта прыручанае полымя, гэтак жа, як котка – ручная тыгрыца.

Запалкі – гэта знак нашых надзеяў, ім-

пульсаў. Занадта многія з іх згасаюць і знікаюць бяследна. Аднак кожная запалка нясе ў сабе выяву вогнішча ў лясной цемры, свечак у велічным храме, хатняга агменю, алімпійскай паходні. Таму што ўсе агні – агонь (Я. Пінчук “Дзяўчаты з запалкамі”) – **анафара**;

І тады ён бязмэтна хадзіў па кватэры, нібы па старой, знаёмай, праверанай клетцы, навістваў незразумелую мелодыю, і разумеў, што

...можна бегаць, мітусіцца, але вынік адзін – сум, сум па табе, Даша...

можна нічога не рабіць, спяваць увесь дзень адну песню, але вынік адзін – сум па табе, Даша...

можна есці, піць, можна не есці, не піць, але вынік адзін – сум па табе, Даша... (М. Прохар “За аблокамі душы”) – **эпіфара**;

... “Memento mori” – “помні пра смерць”.

Гэта – мы цытуем часта. Прынамсі – куды часцей, чым... не менш таго вартае: “Memento vivere” – помні пра жыццё. (В. Доўнар “Гора горкае”) – **кальцавая кампазіцыя**.

У кожным з працытаваных прыкладаў працяжнік вылучае слова або выраз, сэнс якога становіцца значна большым, чым сэнс гэтых жа самых слоў або выразаў без адпаведнага пунктуацыйнага афармлення, таму што ўзбагачаецца роздумам, перажываннямі, эмоцыямі апавядальніка або персанажа. Працяжнік візуальна аддзяляе пэўную частку інфармацыі ад таго, хто яе ўспрымае, падкрэсліваючы магчымасць яе асобнага ўспрыняцця, і адначасова паказвае яе важнасць, істотнасць, вызначальнасць.

Мастацкая літаратура ілюструе надзвычай частыя ў апошні час выпадкі **сегментацыі** выказвання пры дапамозе працяжніка (замест тыповых для гэтай мэты шматкроп’я, кропкі, клічніка):

Вяртанне – вось пра што ён думаў, і не мог нават на хвіліну выкінуць з памяці; <...> Ніна і Алег – хто б мог падумаць, што з-за іх усё коціцца да чарцей?.. Яму не хочацца ўяўляць, з якімі пачуццямі ён з’едзе без іх... (М. Прохар “За аблокамі душы”).

Працяжнік у такім выпадку аддзяляе актуальнае для рэцыпіента паняцце ад аўтарскага меркавання аб ім, дэфармуючы пры гэтым лінейную арганізацыю маўлення, а таксама акцэнтуючы ўвагу на ўмоўным адасабленні частак і падкрэсліваючы непасрэдную асацыятыўную сувязь паміж асобным паняццем (чалавекам, аб’ектам

рэчаіснасці) і суб’ектам, паміж тэмай і рэмай.

Прагматыка працяжніка непасрэдна звязана з яго здольнасцю эфатычна вылучаць пэўны фрагмент выказвання. Як сцвярджае М. В. Біянава, “да ўнікальных функцыянальных уласцівасцей працяжніка адносіцца здольнасць ствараць эфатычную паўзу з наступным уводам інфармацыі, якая валодае высокай ступенню важнасці для аўтара” [5, с. 167]. Гэты патэнцыял знака робіць яго свосасаблівым маркерам **сентэнцыі**:

<...> Людзей крыўдзіць праўда, а хлусня – зневажае самога сябе, таму лепш маўчаць (М. Прохар “За аблокамі душы”); <...> І вольнае ізішніне сіліт’ся састрадаць – нады лішы сознаваць свое равенство и свое тождество: все беды – во всех нас и все радости – во всех нас. Но сколь далека истина жизни от истины изреченного слова! Однако же – кто не мечтает воспарить, у того не растут крылья... (Э. Скобелев “Невинную душу отнять”).

У абодвух ілюстраваных выпадках пастаноўка працяжніка ўстанаўлівае тлумачальную, прычынна-выніковую, мэтавую ролю паміж фрагментамі сентэнцыі, адлюстроўваючы не толькі эмацыянальны стан аўтара-апавядальніка, але і яго катэгарычную пазіцыю адносна закранутых тэм.

Заклучэнне

Прагматычнае даследаванне мастацкага тэксту з’яўляецца адным з актуальных напрамкаў сучаснай лінгвістыкі, бо адкрывае значныя перспектывы для вывучэння ўсёй сукупнасці лінгвістычных сродкаў, якія функцыянуюць на ўзроўні тэксту, арыентаваныя на адэкватную аўтарскай задуме інтэрпрэтацыю і ўздзейнічаюць на яе. Выразным прагматычным сродкам уздзеяння з’яўляецца працяжнік як сродак раздзялення або аб’яднання моўных адзінак, прагматычная каштоўнасць якога шмат у чым абумоўлена яго магчымасцю ствараць падтэкст і тым самым уплываць на эмоцыі чытача.

Працяжнік валодае найбольш агульнымі ўласцівасцямі, характэрнымі для семантызаваных адзінак маўлення ў структуры мастацкага тэксту, яго асэнсаванне і інтэрпрэтацыя паказваюць на канцэнтрацыю значных прагматычных сэнсаў, тлумачэнне якіх выходзіць за межы мастацкага выказвання. Прагматычная інфармацыя, створаная працяжнікам, уключаецца ў макраструктуру мастацкага тэксту

і з'яўляецца адным са складнікаў змястоўна-канцэптуальнай інфармацыі. Па сутнасці, працяжнік з'яўляецца маркерам пропуску, неабходнасці кантэкстуальна абумоўленай эксплікацыі, якая мае патэнцыйныя магчымасці эмацыянальна-экспрэсіўнага выражэння камунікатыўных інтэнцый, што звязана таксама з магчымасцю неаднолькавага асэнсавання і інтэрпрэтацыі чытачом аўтарскіх намераў.

Сістэмнае выкарыстанне працяжніка дазваляе пісьменніку зрабіць больш выразнай сінтаксічную структуру сказа, выбудаваць паслядоўнасць і залежнасць структурна-семантычных узаемаадносін, ускладніць арганізацыю граматычных адзінак. Менавіта паўтаральнасць, сістэмнасць працяжніка ўплывае на яго ўспрыняцце як маркера разнастайных стылістычных фігур: эліпсісу, перыяду, сінтаксічнага паралелізму, антытэзы, алагізму, градацыі, хізму, анафары, эпіфары, кальцавой кампазіцыі, сегментацыі, сентэнцыі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. **Широкова, Е. Н.** Авторское тире как средство трансформации структуры и семантики синтаксических единиц / Е. Н. Широкова // Вестник Новосибирского гос. ун-та. Сер. История, филология. – 2014. – Т. 13. – Вып. 9. Филология. – С. 93–96.
2. **Шавлукова, Б. Ю.** Приемы создания экспрессивной функции авторского тире В. Набокова / Б. Ю. Шавлукова // Известия Российского гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2007. – № 53. – С. 238–243.
3. **Кудряшева, Ф. С.** Экспрессивная пунктуация в художественном тексте / Ф. С. Кудряшева // Вестник Башкирского ун-та. – 2014. – Т. 19, № 3. – С. 909–914.
4. **Валгина, Н. С.** Современный русский язык : синтаксис / Н. С. Валгина. – 4-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 2003 – 416 с.
5. **Биянова, М. В.** Из опыта сравнительно-типологического анализа пунктуационных систем английского и русского языков / М. В. Биянова // Известия Российского гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2009. – № 111. – С. 164–169.

6. **Азарова, Н. Д.** Лингвопоэтические, семиотические и коммуникативные основы английской пунктуации : на материале современной англоязычной художественной прозы : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.04 / Азарова Наталья Дмитриевна. – М., 2001. – 24 с.

7. **Кольцова, Л. М.** Художественный текст через призму авторской пунктуации : автореф. дис. ... д-ра филолог. наук : 10.02.01 / Кольцова Людмила Михайловна. – Воронеж, 2007. – 48 с.

8. **Убушаева, В. В.** Пунктуационная система как средство организации текста (на материале британских и американских научных текстов) : автореф. дис. ... д-ра филолог. наук : 10.02.04 / Убушаева Валентина Васильевна. – М., 2013. – 66 с.

Паступіў у рэдакцыю 18.12.2024 г.

Кантакты: sergolia2@mail.ru (Шаршнёва Вольга Мікалаеўна)

Sharshniova V. M. DASH AS A MEANS OF ACTUALIZING THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC POTENTIAL OF FICTION PROSE TEXT

The article reveals the pragmatic content of the dash. It is stated that its interpretation indicates the concentration of significant pragmatic meanings, the explanation of which goes beyond the scope of explicit artistic expression. It is illustratively confirmed that the dash is a marker of omission and signals the need for context-dependent explication, possessing potential for emotionally expressive realization of communicative intentions. The article concludes that the repetition and systematic use of the dash affect its perception as a marker of various stylistic devices: ellipsis, period, syntactic parallelism, antithesis, allogism, gradation, chiasmus, anaphora, epiphora, ring composition, segmentation, and maxim.

Keywords: dash, pragmatics, stylistic device, ellipsis, period, syntactic parallelism, antithesis, allogism, gradation, chiasmus, anaphora, epiphora, ring composition, segmentation, maxim.